Дослідницька робота

Огляд документів, що відображають механізм протиправної діяльності професійних учасників судочинства

Євген Суп*[a], Євгеній Зозуля[b]**

* Канд. юрид. наук, докторант ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», м. Харків, Україна, ORCID: https://orcid.org/0009-0009-6912-2157, e-mail: s.ye.7170@gmail.com

** Навчально-науковий інститут № 1, Харківський національний університет внутрішніх справ, м. Харків, Україна, ORCID: https://orcid.org/0000-0002-1444-0408, e-mail: bliznec@ukr.net

[a] Написання оригінального рукопису, адміністрування проєкту, методологія.
[b] Написання оригінального рукопису, ресурси, формальний аналіз.

DOI: 10.32353/khrife.1.2026.08 УДК [343.36:343.98](477)
Надійшло 11.02.2026 / Рецензовано 06.03.2026 / Прийнято до друку 31.03.2026 / Доступно онлайн 31.03.2026

Мета статті — визначити особливості огляду й аналізу паперових і електронних документів як джерела відомостей про механізм протиправної діяльності професійних учасників судочинства під час розслідування кримінальних правопорушень проти правосуддя. Для досягнення мети застосовано комплекс загальнонаукових, спеціально-юридичних і філософських методів, що забезпечили системний підхід до вивчення документів як носіїв доказової інформації в умовах цифровізації судочинства. Обґрунтовано, що огляд документів має похідний, об'єктний характер, його здійснюють у межах єдиної процесуальної форми огляду, передбаченої ст. 237 Кримінального процесуального кодексу України. Визначено допустимі джерела походження документів, що можуть бути об'єктами огляду: добровільне надання учасниками провадження, отримання в порядку тимчасового доступу, а також вилучення під час обшуку, який у справах цієї категорії є найбільш поширеним способом отримання доступу до документів і їх вилучення. Запропоновано класифікацію типових об'єктів огляду (процесуальні документи сторони обвинувачення, документи щодо реалізації права на захист, матеріали й цифрові записи автоматизованих систем, службові документи з обмеженим доступом, внутрішнє службове

листування й інші організаційно-розпорядчі матеріали). Узагальнено, що документи можуть бути як підробленими (містити ознаки матеріальної або інтелектуальної підробки), так і формально автентичними без зовнішніх ознак фальсифікації, однак протиправними за змістом або функційним призначенням у механізмі зловживань. Акцентовано увагу на особливостях огляду електронних документів і комп'ютерних даних: необхідності залучення спеціаліста, фіксації метаданих, журналів подій, забезпеченні незмінності цифрової інформації та належного процесуального документування результатів. Результати дослідження можуть бути застосовані для вдосконалення тактичних рекомендацій з огляду документів і підвищення ефективності доказування в кримінальних провадженнях щодо злочинів проти правосуддя, учинених професійними учасниками судочинства.

Ключові слова: *правосуддя; слідча (розшукова) дія; огляд; документ; електронний документ; слідча тактика.*

Постановка наукової проблеми

Професійні учасники судочинства — судді, прокурори, адвокати, слідчі та інші суб'єкти, наділені процесуальними повноваженнями,— виконують роботу, безпосередньо пов'язану з реалізацією принципів верховенства права, законності та справедливості. Їхній правовий статус передбачає спеціальні права, обов'язки й гарантії незалежності, покликані забезпечити ефективне функціювання правосуддя та захист прав людини.

Водночас практика притягнення до кримінальної відповідальності окремих представників цієї групи свідчить про наявність протиправних дій, які характеризуються підвищеною суспільною небезпекою. Особливість таких правопорушень полягає в тому, що їх нерідко вчиняють з користуванням службовим становищем, доступом до процесуальної інформації, можливостями впливу на учасників провадження та перебіг судового розгляду. Протиправна діяльність у цій сфері зазвичай має складний і багаторівневий характер, її реалізують за допомогою поєднання формально законних процесуальних рішень з прихованими неправомірними діями, що ускладнює її своєчасне виявлення та документування.

Відображення механізму такої діяльності закріплено в різних видах документів: процесуальних рішеннях і протоколах, ухвалах, інших матеріалах кримінальних проваджень; висновках експертів; актах службових перевірок; судових рішеннях; аналітичних довідках тощо. Окрему групу відомостей можуть фіксувати в електронних документах і записах, що відображаються в електронних інформаційних системах, зокрема в Єдиному реєстрі досудових розслідувань (далі — *ЄРДР*), у системі автоматизованого розподілу справ між суддями, електронного документообігу органів досудового розслідування та суду тощо. Саме такі інформаційні масиви нерідко містять сліди втручання, маніпуляцій або зловживань, які мають суттєве доказове значення для встановлення способу, стадій і умов реалізації протиправного умислу.

Документи як матеріальні носії інформації фіксують послідовність дій, прийняті рішення, їх обґрунтування та наслідки, що загалом дає змогу реконструювати механізм протиправної поведінки. Водночас сучасні умови цифровізації судочинства зумовлюють необхідність дослідження не лише друкованих документів, а й електронних даних, метаданих, лог-файлів та інших цифрових слідів, що можуть свідчити про характер і спосіб протиправного впливу.

Попри це в наукових дослідженнях увагу зосереджено переважно на кваліфікації окремих складів злочинів або на процесуальних аспектах доказування, тоді як питання системного аналізу документів як джерела інформації про механізм протиправної діяльності професійних учасників судочинства залишаються недостатньо розробленими. Зокрема, не сформовано комплексного підходу до тактики огляду й аналізу як традиційних (паперових), так і електронних документів, що функціонують у межах державних інформаційних систем.

У зв'язку із цим виникає потреба в комплексному дослідженні документів, що відображають механізм протиправної діяльності професійних учасників судочинства, з визначенням їх інформаційного потенціалу, криміналістичних характеристик і розробленням рекомендацій щодо тактики огляду паперових та електронних документів. Саме ці аспекти формують наукову проблему, що зумовлює актуальність нашого дослідження.

Мета статті

Визначити особливості огляду й аналізу паперових і електронних документів як джерела відомостей про механізм протиправної діяльності професійних учасників судочинства під час розслідування кримінальних правопорушень.

Методи дослідження

Методологічний апарат дослідження сформовано з урахуванням мети й завдань статті та представлено комплексом взаємопов'язаних загальнонаукових, спеціально-юридичних і філософських методів, застосування яких забезпечило всебічний і системний аналіз документів як джерела відомостей про механізм протиправної діяльності професійних учасників судочинства та дало змогу розробити практико-орієнтовані рекомендації щодо тактики огляду паперових і електронних документів.

Провідне місце у структурі методів посіли аналіз і синтез. За допомогою аналізу виокремлено основні елементи механізму протиправної діяльності, відображені в документах (процесуальних рішеннях, протоколах, ухвалах, матеріалах проваджень, службовому листуванні, електронних записах і логах інформаційних систем), а також систематизовано групи документів, які найчастіше стають об'єктами огляду. Синтез забезпечив узагальнення визначених закономірностей і формування цілісної моделі тактичного підходу до огляду документів.

Метод індукції застосовано для формулювання загальних висновків на підставі узагальнення практичних спостережень щодо способів отримання документів у провадженнях цієї категорії та типових виявів маніпуляцій із документальною інформацією. Дедукція дала змогу перевірити теоретичні положення криміналістичної тактики їх співвідношенням з процесуальною природою огляду документів як різновиду огляду, передбаченого ст. 237 Кримінального

процесуального кодексу України[1] (далі — *КПК України*), з особливостями цифрових доказів у сучасних умовах цифровізації судочинства.

Для визначення внутрішніх зв'язків між правовим статусом професійного учасника судочинства, його процесуальними повноваженнями, доступом до інформаційних ресурсів і характером документальних слідів протиправної діяльності послуговувалися системно-структурним методом.

Формально-юридичний метод став у пригоді для аналізу нормативних положень, що зумовлюють процесуальну форму огляду документів і комп'ютерних даних, межі допустимого доступу до документів і співвідношення огляду з іншими процесуальними інструментами (обшуком, тимчасовим доступом до речей та документів).

Логіко-юридичний метод сприяв побудові послідовної аргументації щодо криміналістичного значення документів у реконструкції механізму протиправної діяльності, розмежуванню технічної та інтелектуальної підробки, а також обґрунтуванню необхідності поєднання формального аналізу реквізитів зі змістовним і хронологічним аналізом документів. Саме цей метод допоміг виявити типові логічні суперечності, невідповідності в часових параметрах та узгодженості документів як маркери можливих маніпуляцій.

Порівняльний метод застосовано для співставлення тактичних підходів до огляду паперових і електронних документів. Теоретичне й емпіричне підґрунтя дослідження склали опрацювання й узагальнення матеріалів слідчої та судової практик, а також аналізування типових документів і цифрових записів, якими користуються в кримінальних провадженнях щодо професійних учасників судочинства. Це забезпечило практичне підґрунтя для висновків про найбільш поширені групи документів, характерні способи їх отримання та типові ризики викривлення документальної інформації.

Комплекс зазначених методів дав змогу сформулювати теоретично обґрунтовані та практико-орієнтовані висновки про інформаційний потенціал документів у провадженнях цієї категорії та розробити рекомендації з тактики огляду паперових і електронних документів з урахуванням цифровізації судочинства й ризиків маніпулювання даними.

Аналіз основних досліджень і публікацій

Проблематику огляду документів як джерела інформації традиційно розглядають у межах криміналістичної тактики й техніки. У працях українських учених сформовано теоретичні засади дослідження письмових та електронних документів, розроблено окремі рекомендації щодо виявлення ознак підробки та фальсифікації. Вагомий внесок у дослідження документів як матеріальних носіїв інформації зробили: Г. Авдєєва, Т. Безсонна, С. Гонгало, А. Іщенко, Н. Клименко, Н. Комісарова, О. Одерій, М. Салтевський, В. Сезонов, К. Чаплинський, В. Шевчук, В. Шепітько та ін. Науковці обґрунтували криміналістичну характеристику документів, механізми їх утворення та методологію виявлення слідів інтелектуального й технічного підроблення. У їхніх працях закладено підхід до документа як до складної системи реквізитів і змістових елементів,

1 Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI (зі змін. та допов.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text (дата звернення: 25.01.2026).

що відображають не лише інформацію, а й спосіб її формування.

Сучасні трансформації судочинства, цифровізація процесуальних процедур і запровадження електронного документообігу зумовили появу нових напрямів наукових досліджень. Проблеми дослідження електронних документів, їх метаданих, цифрових слідів і механізмів фальсифікації розглядають у межах цифрової криміналістики. Ці аспекти ставали предметом досліджень Г. Авдєєвої [2], А. Амеліної та А. Середньої [3], А. Коваленка [4], В. Лисенка [5], Р. Степанюка та С. Перліна [6], В. Шепітька та М. Шепітька [7], В. Шевчука [8], М. Щербаковського та В. Сезонова [9] та ін.

Водночас аналіз наукових джерел свідчить, що більшість розвідок присвячена або загальним питанням криміналістичного дослідження документів, або проблематиці електронних доказів загалом. Натомість механізм протиправної діяльності професійних учасників судочинства як специфічний об'єкт криміналістичного аналізу документів залишається недостатньо розробленим. Практично немає комплексних досліджень, у яких би тактику огляду паперових та електронних документів розглядали крізь призму реконструкції саме зловживань у сфері правосуддя і досудового розслідування кримінальних правопорушень.

Отже, попри значний доробок у сфері криміналістичного дослідження документів і цифрових доказів, проблема тактики огляду документів як засобу виявлення ознак і слідів протиправної діяльності професійних учасників судочинства потребує подальшого системного розроблення. Це зумовлює актуальність і наукову доцільність проведеного нами дослідження.

2 Avdeeva G. Technological breakthrough in criminalistics and forensic examination: new horizons. *Archive of Criminology and Forensic Sciences*. 2025. Vol. 11. No. 1. Pp. 100—110. DOI: 10.32353/acfs.11.2025.06 (дата звернення: 19.01.2026).

3 Амеліна А. С., Середня А. І. Проведення слідчого огляду документів при розслідуванні кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2021. Вип. 67. С. 262—266. DOI: 10.24144/2307-3322.2021.67.50 (дата звернення: 19.01.2026).

4 Коваленко А. В. Організація і тактика проведення огляду комп'ютерних даних. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки».* 2023. № 4. С. 53—58. DOI: 10.32999/KSU2307-8049/2023-4-9 (дата звернення: 19.01.2026).

5 Лисенко В. В. Проблеми практики вилучення органами досудового розслідування речей і документів у суб'єктів господарювання. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка.* 2023. Вип. 1 (101). С. 269—287. DOI: 10.33766/2524-0323.101.269-287 (дата звернення: 19.01.2026).

6 Степанюк Р. Л., Перлін С. І. Цифрова криміналістика й удосконалення системи криміналістичної техніки в Україні. *Там само.* 2022. Вип. 3 (99). С. 283—284. DOI: 10.33766/2524-0323.99.283-284 (дата звернення: 19.01.2026).

7 Шепітько В., Шепітько М. Доктрина криміналістики та судової експертизи: формування, сучасний стан і розвиток в Україні. *Право України.* 2021. № 8. С. 12—27. DOI: 10.33498/louu-2021-08-012 (дата звернення: 19.01.2026).

8 Шевчук В. М. Європейський вектор розвитку сучасної криміналістики. *Адаптація правової системи України до права Європейського союзу: теоретичні та практичні аспекти* : матли VI Всеукр. наук.-практ. конф. (Полтава, 29.09.2022). Полтава, 2022. С. 325—327.

9 Щербаковський М., Сезонов В. Збирання та дослідження електронних документів із застосуванням спеціальних знань. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики.* 2024. Вип. 3 (36). С. 10—23. DOI: 10.32353/khrife.3.2024.02 (дата звернення: 19.01.2026).

Викладення основного матеріалу дослідження

Огляд документів — один із різновидів огляду, порядок якого передбачено положеннями ст. 237 КПК України [10]. Саме цією статтею визначено єдину процесуальну форму проведення огляду, можливими об'єктами якого можуть бути місцевість, приміщення та речі (за винятком трупів).

Відповідно до нормативних приписів і з метою виявлення та фіксації відомостей про обставини кримінального правопорушення, слідчий або прокурор проводить огляд місцевості, приміщення, речей, документів і комп'ютерних даних [11]. Системний аналіз ч. 2—7 ст. 237 КПК України [12] підтверджує цей висновок. Усі процесуальні гарантії, порядок участі осіб, правила фіксації результатів, можливість вилучення речей і документів, застосування технічних засобів, а також повноваження слідчого із забезпечення належного проведення дії передбачені саме для огляду як єдиної слідчої (розшукової) дії. Закон не диференціює процедури залежно від того, чи є об'єктом місцевість, річ або документ. Тож документи в цій нормі є не самостійним предметом окремої процесуальної дії, а одним з її об'єктів.

Навіть положення ч. 5 ст. 237 КПК України, де згадано можливість *«вилучення… речей і документів»*, підтверджує, що документ розглядають як різновид об'єкта огляду, а не як підставу для окремої процесуальної форми. До того ж закон передбачає, що вилучені документи підлягають негайному огляду й опечатуванню, тобто законодавець пов'язує їх дослідження саме з процедурою огляду, а не з будь-якою іншою дією.

На окрему увагу заслуговують зміни до КПК України [13], унесені Законом від 15.03.2022 р. № 2137-IX [14], які додали до переліку об'єктів огляду комп'ютерні дані й докладно визначили порядок їх відображення в протоколі. Проте законодавець не виокремив нової додаткової слідчої (розшукової) дії, а лише уточнив особливості проведення огляду щодо специфічного об'єкта — інформації в цифровому вигляді. Такий підхід демонструє збереження єдиної процесуальної конструкції огляду з варіативністю об'єкта.

Отже, огляд документів має похідний, об'єктний характер: його процесуальну природу цілком визначено загальною конструкцією огляду, наведеною у ст. 237 КПК України [15]. Він не є самостійною слідчою (розшуковою) дією: це формальний різновид огляду залежно від предмета дослідження. Тож тактичні особливості огляду документів не змінюють його процесуальної форми, а лише конкретизують зміст діяльності слідчого в межах уже визначеної законом процедури. Це має принципове значення для правильного відмежування огляду документів від інших слідчих

10 Кримінальний процесуальний кодекс … . URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text (дата звернення: 25.01.2026).

11 Там само.

12 Там само.

13 Там само.

14 Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про електронні комунікації» щодо підвищення ефективності досудового розслідування «за гарячими слідами» та протидії кібератакам : Закон України від 15.03.2022 р. № 2137-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2137-20#Text (дата звернення: 25.01.2026).

15 Кримінальний процесуальний кодекс … . URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text (дата звернення: 25.01.2026).

(розшукових) дій, зокрема обшуку та тимчасового доступу до речей і документів.

В аспекті розкриття тактичних особливостей огляду документів не можна оминути увагою допустимих джерел походження таких документів. Огляду можуть підлягати лише ті документи, законний доступ до яких уже отримала сторона обвинувачення або які добровільно надали учасники кримінального провадження. Отже, такий висновок є логічним за системного тлумачення положень КПК України, що регламентують способи одержання речей і документів.

Якщо документи перебувають в особи, яка не надає їх добровільно, то отримати їх можна винятково за процедурою тимчасового доступу до речей і документів або обшуку. Отже, огляд не є самостійною підставою для проникнення в помешкання особи або примусового вилучення документів. Огляд має дослідницький, а не пошуковий характер. У разі якщо сторона захисту, потерпілий або інші учасники кримінального провадження добровільно надають документи, то їх дослідження здійснюють за допомогою огляду відповідно до ст. 237 КПК України з обов'язковою процесуальною фіксацією змісту, реквізитів і їхніх зовнішніх ознак[16]. Такий огляд виконує функцію процесуального закріплення доказової інформації.

У тих ситуаціях, коли документи вилучені під час іншої слідчої (розшукової) дії на законних підставах (наприклад, під час обшуку або затримання), їх подальше дослідження також здійснюють у порядку, передбаченому ч. 5 ст. 237 КПК України [17]. Отже, огляд у таких випадках — логічне продовження вже проведеної процесуальної дії, а не окремий спосіб доступу до інформації.

Варто зауважити, що огляду підлягають також документи, вилучені під час виконання ухвали слідчого судді про тимчасовий доступ до речей і документів. Процедура тимчасового доступу спрямована на забезпечення законного отримання документів, що перебувають у фізичних або юридичних осіб. Водночас сама реалізація тимчасового доступу не замінює дослідницької стадії їх процесуального вивчення. Після фактичного одержання документів виникає потреба в їх фіксації, аналізі реквізитів, змісту, зовнішніх ознак, а також відображенні цих відомостей у протоколі. Саме на цій стадії застосовують механізм огляду відповідно до ст. 237 КПК України [18].

Отже, тимчасовий доступ виконує функцію легітимації отримання документів, тоді як огляд забезпечує їх процесуальне дослідження та закріплення доказової інформації. Це різні за юридичною природою процесуальні інструменти, що перебувають у функційному взаємозв'язку.

Зазначене відповідає логіці ч. 5 ст. 237 КПК України, згідно з якою вилучені речі й документи підлягають негайному огляду й опечатуванню [19]. Хоча ця норма безпосередньо пов'язана із загальною процедурою огляду, її зміст також поширюється на документи, отримані під час інших процесуальних дій, зокрема тимчасового доступу. Фактично огляд у такому разі є наступною, обов'язковою стадією роботи з документами, що вже набули процесуального статусу потенційних доказів.

16 Кримінальний процесуальний кодекс … . URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text (дата звернення: 25.01.2026).
17 Там само.
18 Там само.
19 Там само.

Тож огляд документів, вилучених під час реалізації тимчасового доступу до речей і документів, спрямований на забезпечення збирання доказів: його здійснюють з метою належної фіксації їхнього змісту, перевірки цілісності, визначення ознак автентичності та тимчасового вилучення для дослідження й застосування під час провадження кримінальної процесуальної діяльності. Умовно кажучи, цей підхід забезпечує дотримання процесуального балансу: примусовий доступ до документів можливий лише за судовим дозволом, а подальше їх дослідження здійснюють у межах загальної процедури огляду як різновиду слідчої (розшукової) дії.

Вивчення матеріалів кримінальних правопорушень, до вчинення яких причетні професійні учасники судочинства, дає нам змогу констатувати, що на практиці документи частіше вилучають саме під час проведення обшуку. Такий підхід обумовлений специфікою механізму протиправної діяльності у сфері правосуддя. Документи, що відображають відповідні дії, зазвичай не передають добровільно й не зберігають у відкритому доступі. Навпаки: їх можуть ховати, зберігати у службових архівах, сейфах, службових комп'ютерах або інших носіях інформації, доступ до яких обмежений. Із урахуванням можливих ризиків опитані слідчі Державного бюро розслідувань і працівники органів прокуратури визначають тимчасовий доступ до речей і документів як недостатньо ефективний захід. Водночас навіть у разі вилучення документів під час обшуку їх подальше процесуальне дослідження здійснюють відповідно до ст. 237 КПК України [20]. Тож обшук виконує функцію примусового відшукання та вилучення документів, тоді як огляд забезпечує їх фіксацію, аналіз змісту та надання їм статусу доказів.

Під час розслідування кримінальних правопорушень проти правосуддя, учинених професійними учасниками судочинства, об'єктами огляду найчастіше стають документи, які безпосередньо відображають процесуальну діяльність відповідних суб'єктів і фіксують реалізацію ними владних або професійних повноважень. Ми пропонуємо об'єднати типові об'єкти огляду в такі групи:

1) процесуальні документи, складені стороною обвинувачення під час досудового розслідування. До них належать протокол затримання, повідомлення про підозру, клопотання про застосування запобіжних заходів, протоколи слідчих (розшукових) дій, обвинувальні акти тощо. Саме ці документи стають основними у провадженнях за ст. 371 і 372 Кримінального кодексу України [21], оскільки вони фіксують рішення про обмеження свободи або притягнення особи до кримінальної відповідальності.

   Окрема підгрупа — протоколи допитів і додатки до них (аудіо- та відеозаписи). Вони мають вирішальне значення у справах про примушування давати показання, адже в них може бути відображено низку зауважень допитуваного до складеного документа;
2) документи, складені іншими особами, установами й організаціями, пов'язані з наданням правничої допомоги. Це, зокрема,

20 Кримінальний процесуальний кодекс … . URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text (дата звернення: 25.01.2026).

21 Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III (зі змін. та допов.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення: 25.01.2026).

доручення центру надання безоплатної правничої допомоги, протоколи роз'яснення права на захист, заяви про відмову від захисника, журнали судових засідань, ухвали суду тощо;

3) документи й електронні дані, пов'язані з функціюванням автоматизованих систем у сфері правосуддя. Це журнали реєстрації в автоматизованих системах документообігу суду, лог-файли доступу, дані щодо розподілу справ, електронні записи в ЄРДР, електронні процесуальні документи з метаданими;
4) службові матеріали кримінального провадження, листування, витяги з ЄРДР, процесуальні документи з грифом обмеженого доступу, розписки, а також документи внутрішнього службового користування. Їх зазвичай складають під час повідомлення особи про заборону розголошення відомостей досудового розслідування, оперативно-розшукової діяльності, також вони пов'язані із застосуванням щодо особи заходів безпеки;
5) інші документи (службові журнали реєстрації відвідувачів; внутрішнє службове листування; проєкти процесуальних документів і їх чернетки; накази, доручення та розпорядження керівництва; документи кадрового або дисциплінарного характеру, якщо вони пов'язані з предметом доказування).

Можна узагальнити, що найчастіше огляду підлягають офіційні процесуальні документи, які фіксують реалізацію владних повноважень професійних учасників судочинства, а також електронні документи та службові матеріали, що відображають фактичний механізм прийняття рішень. Саме вони містять інформацію про законність або незаконність дій відповідного суб'єкта, хронологію прийняття рішень, їхній зміст і процесуальну форму.

Отже, документ у цій категорії кримінальних проваджень є не лише носієм інформації, а й безпосереднім відображенням механізму протиправної діяльності, що зумовлює його провідне значення як об'єкта огляду та доказування.

Документи, що стають об'єктами огляду під час розслідування кримінальних правопорушень проти правосуддя, можуть мати різну криміналістичну природу. Вони здатні як містити ознаки повної або часткової підробки, так і бути формально справжніми, не маючи жодних технічних дефектів або ознак фальсифікації.

Іноді документ є предметом технічної або інтелектуальної підробки. Ідеться про внесення неправдивих відомостей до протоколів слідчих дій, зміну дат їх складання, виготовлення документів «заднім числом», унесення виправлень без належного засвідчення, підроблення підписів учасників кримінального провадження, маніпуляції з метаданими електронних файлів, утручання в автоматизовані системи документообігу тощо. Метою огляду таких документів є виявлення ознак їх підроблення.

Учені слушно зазначають, що поміж способів виявлення інтелектуальної підробки особливе місце посідає логічний аналіз змісту документа, а також зіставлення його із загальновідомими фактами й обставинами, установленими під час досудового розслідування. Ідеться не лише про формальне прочитання тексту, а й про його системне осмислення в контексті всієї сукупності зібраних доказів. Значення змістовного

аналізу документа зумовлене його природою: документ є матеріалізованою формою людської думки, засобом фіксації волевиявлення та інтелектуальної діяльності конкретної особи. У ньому відображено не лише інформацію про подію, а й спосіб її інтерпретації укладачем. Саме тому ретельне дослідження дає змогу простежити логіку мислення автора, виявити внутрішні суперечності, оцінити спрямованість його дій і встановити, чи відповідає викладене фактичним обставинам справи.

Логічному аналізу підлягає не тільки текст документа, а й його зовнішнє оформлення. Слідчий має уважно дослідити всі наявні ознаки: структуру викладення, стиль, термінологію, послідовність реквізитів, їхні повноту й відповідність процесуальним вимогам. Водночас формальна правильність документа ще не гарантує його достовірності.

Водночас погоджуємося з І. Смаль, що під час дослідження документів необхідно також зважати на психологічні аспекти поведінки особи, яка їх складала. Практика свідчить, що рекомендації щодо виявлення підробки через відсутність або неправильне заповнення реквізитів не завжди є достатніми. Навпаки: іноді фальсифікований документ виглядає більш «бездоганним», аніж автентичний. Усвідомлюючи протиправний характер своїх дій, особа може виявляти підвищену старанність, ретельно відтворювати форму, структуру та навіть стилістичні особливості офіційних документів, прагнучи створити переконливу ілюзію законності [22].

Отже, інтелектуальну підробку рідко виявляють лише за формальними ознаками. Її виявлення потребує комплексного підходу, що поєднує логічний, змістовний, порівняльний і психологічний аналізи документа в системному зв'язку з іншими доказами у кримінальному провадженні.

Значно складнішою з позицій доказування є ситуація, коли документ не містить жодних зовнішніх або технічних ознак підробки, проте відображає протиправне рішення або дію. У цій ситуації нерідко фігурують процесуальні документи, складені з дотриманням формальних вимог закону, але за своїм змістом незаконні. Наприклад, постанова про притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності або ухвала про застосування запобіжного заходу за відсутності достатніх підстав може бути належно оформлена, містити всі реквізити, підпис уповноваженої особи та зареєстрована в обумовленому порядку. Проте це не виключає її кримінально-протиправного характеру.

У подібних ситуаціях протиправність полягає не в технічній фальсифікації документа, а в зловживанні владними повноваженнями, умисному перекручуванні фактичних обставин, свідомому ігноруванні доказів або штучному створенні доказової бази. Документ тут стає формою реалізації протиправного рішення, а не його фальсифікованою імітацією.

Слід також зважати на таке: можливі ситуації, коли документ цілком автентичний і відповідає фактичним обставинам, але ним послуговуються в протиправному механізмі як складником легалізації незаконних дій. Наприклад, службові листи, рапорти, клопотання можуть відображати реальні процесуальні дії, проте їх сукупність і послідовність свідчать про заздалегідь узгоджений намір створити формальну видимість законності.

22 Смаль І. В. Методика розслідування підроблення проїзних квитків : дис. … канд. юрид. наук. Донецьк, 2007. С. 96.

Отже, для розслідування кримінальних правопорушень цієї групи характерні ситуації, коли документ може бути:

1) предметом підробки (технічної або інтелектуальної);
2) формально справжнім, але містити завідомо неправдиві відомості;
3) цілком автентичним, проте слугувати інструментом реалізації незаконного рішення. Це зумовлює необхідність комплексного підходу до його огляду. Дослідження не має обмежуватися перевіркою реквізитів, підписів або цілісності бланків. Вирішального значення набуває змістовий аналіз документа, його зіставлення з іншими матеріалами кримінального провадження, перевірка хронології прийняття рішень, відповідності фактичним даним, логіці процесу та вимогам закону.

Щодо матеріальної підробки документів слід звернути увагу на те, що під час огляду документів визначення та дослідження їхніх індивідуальних ознак здійснюють насамперед за допомогою безпосереднього спостереження, тобто зорового сприйняття. Проте можливості звичайного візуального огляду обмежені. За умов дослідження «неозброєним оком» практично неможливо виявити дрібні й мікроскопічні деталі (зокрема, особливості штрихів, характер натиску письмового приладдя, мікродефекти паперу, незначні відмінності у відтінках барвників або послідовність нанесення реквізитів). Саме тому для повноцінного виявлення та фіксації таких ознак необхідно застосовувати спеціальні науково-технічних засоби і прийоми, розроблені криміналістикою. Ідеться про користування збільшувальною технікою, різними режимами освітлення (косопадаючого, ультрафіолетового, інфрачервоного) і цифрової фіксації з високою роздільною здатністю, а також іншими методами, що дають змогу дослідити документ на мікрорівні [23]. Отже, ефективний огляд документів передбачає поєднання первинного візуального аналізу із застосуванням спеціальних криміналістичних засобів, що забезпечують виявлення прихованих або малопомітних ознак, які можуть мати істотне значення для подальшого розслідування.

Особливості огляду електронних документів зумовлено їх нематеріальною природою, специфікою зберігання, відтворення та можливістю швидкого модифікування або знищення. Щодо дослідження комп'ютерних даних, то в науковій літературі зазначають такі аспекти: електронний документ не існує як самостійний фізичний об'єкт; він має інформаційну природу, що зберігається на матеріальному носії у вигляді цифрового коду, тому огляд фактично охоплює не лише зміст документа, а й технічні характеристики носія, програмне середовище, у якому він створений або відкривається, а також умови доступу до нього. Це потребує обов'язкового залучення спеціаліста у сфері інформаційних технологій.

Принцип незмінності даних має пріоритетне значення. Під час огляду необхідно мінімізувати ризик модифікації інформації. Слід послуговуватися спеціальними технічними засобами копіювання (створення біт-копій, образів носія), фіксації екрана, протоколювання системних параметрів. Будь-яке відкриття, редагування або збереження файлу здатне змінити його метадані, що може позначитися на подальшому дослідженні цих об'єктів.

23 Степанюк Р. Л., Гусєва В. О., Кікінчук В. В. та ін. Криміналістика: криміналістична техніка : навч. посіб. Харків, 2023. 388 с. URI: https://dspace.univd.edu.ua/handle/123456789/16118 (дата звернення: 25.01.2026).

Під час огляду електронного документа предметом дослідження є не лише текст або графічний зміст документа, а й його метадані: дата та час створення й останнього редагування, авторство, історія змін, цифрові підписи, електронні ідентифікатори, *IP*-адреси тощо. Саме ці технічні атрибути часто дають змогу визначити фактичні обставини створення документа або його фальсифікації. У протоколі докладно відображають тип і модель пристрою, програмне забезпечення, алгоритм доступу до файлу, послідовність дій слідчого та спеціаліста, спосіб копіювання та збереження інформації. До протоколу додають електронні носії з копіями файлів, роздруківки, скриншоти, хеш-суми для підтвердження цілісності даних. Специфікою електронних даних є можливість віддаленого зберігання інформації (хмарні сервіси, сервери, мережеві ресурси). У такому разі огляд можна поєднати з технічними заходами фіксації мережевих з'єднань, журналів доступу, даних облікових записів [24].

Отже, огляд електронних документів відрізняється від огляду паперових тим, що він спрямований не лише на сприйняття змісту, а й на технічний аналіз цифрового середовища їх існування. Такий огляд потребує спеціальних знань, застосування криміналістичних та інформаційно-технічних засобів, суворого дотримання принципу збереження цифрової цілісності та максимально докладної процесуальної фіксації всіх дій.

Висновки

У справах щодо протиправної діяльності професійних учасників судочинства документ не завжди є підробкою у класичному криміналістичному розумінні. Часто він цілком справжній за формою, але протиправний за суттю. Саме ця обставина зумовлює підвищені вимоги до тактики його огляду й аналітичного дослідження.

Документи (паперові та електронні) у кримінальних провадженнях щодо злочинів проти правосуддя, учинених професійними учасниками судочинства, є основним інформаційним масивом, який дає змогу реконструювати механізм протиправної діяльності: послідовність і логіку ухвалення процесуальних рішень, способи впливу на учасників провадження та приховані елементи зловживань, замасковані під формально законну поведінку.

Процесуально допустимими об'єктами огляду можуть бути лише документи, законний доступ до яких уже забезпечено: їх добровільно надали учасники кримінального провадження, або отримали в порядку тимчасового доступу, або вилучили під час обшуку або іншої слідчої (розшукової) дії. Огляд не може підмінити інструментів примусового одержання документів і не є підставою для проникнення в помешкання особи або примусового вилучення доказової інформації.

У провадженнях щодо професійних учасників судочинства документи частіше вилучають під час обшуку, оскільки вони пов'язані з механізмом зловживань, їх зазвичай не надають добровільно, а ховають або зберігають у службових приміщеннях, архівах, сейфах, на службових комп'ютерах та інших носіях інформації. За таких умов тимчасовий доступ часто є менш ефективним способом забезпечення доказів, тоді як обшук дає змогу

24 Коваленко А. В. Криміналістичне вчення про збирання, дослідження та використання доказів у кримінальному провадженні : монографія. Київ, 2024. 558 с. URI: https://rep.dnuvs.ukr.education/handle/123456789/3916 (дата звернення: 25.01.2026).

мінімізувати ризики знищення, відбору або модифікації документів.

Класифікацію типових об'єктів огляду в досліджуваній категорії кримінальних правопорушень, на нашу думку, можна представити такими групами: процесуальні документи сторони обвинувачення (зокрема протоколи, повідомлення про підозру, клопотання, обвинувальні акти); документи, що підтверджують реалізацію права на захист (доручення бюро правничої допомоги, заяви, протоколи роз'яснення прав, журнали судових засідань, ухвали); службові матеріали з обмеженим доступом і внутрішні документи; електронні документи і цифрові записи автоматизованих систем (ЄРДР, автоматизований розподіл, електронний документообіг, журнали доступу, лог-файли, метадані).

Документи у справах досліджуваної нами групи можуть мати різну криміналістичну природу: бути підробленими (з ознаками матеріальної або інтелектуальної підробки) чи формально автентичними й бездоганними за реквізитами, але протиправними за змістом чи функційним призначенням у механізмі зловживань. Це зумовлює необхідність комплексного підходу до огляду, який поєднує перевірку реквізитів і матеріальних ознак з логічним, змістовним і хронологічним аналізом документа в системному зв'язку з іншими доказами.

Огляд електронних документів і комп'ютерних даних потребує врахування та дотримання низки тактичних аспектів і підвищених вимог до фіксації, оскільки цифрові дані легко змінюються, можуть існувати в кількох копіях і зберігатися як інформація на матеріальних носіях або віддалених ресурсах. Пріоритетними завданнями є забезпечення незмінності (створення копій / образів, контрольні хеш-суми), фіксація метаданих, журналів подій і параметрів доступу, докладне протоколювання послідовності дій слідчого та спеціаліста із застосуванням технічних засобів (скриншоти, відеозапис екрана, друк електронних форм у придатному для сприйняття вигляді).

Ефективність доказування у провадженнях щодо злочинів проти правосуддя, учинених професійними учасниками судочинства, значно залежить від правильного визначення джерела походження документів, належної процесуальної форми їх огляду та здатності слідчого відрізняти технічні ознаки підроблення від «правомірно оформлених» документів, які фактично відображають зловживання процесуальною формою.

Результати дослідження створюють підґрунтя для подальшого розвитку криміналістичних рекомендацій щодо тактики огляду документів (зокрема, електронних) і можуть бути застосовані для підвищення якості фіксації доказової інформації, мінімізації ризиків утрати цифрових слідів та вдосконалення методик розслідування кримінальних правопорушень проти правосуддя, суб'єктами яких є професійні учасники судочинства.

Inspection of Documents Detailing the Mechanism of Unlawful Conduct by Professional Participants in Proceedings

Yevhen Sup,
Yevhenii Zozulia

The Article Purpose is to determine particularities of inspecting and analysing paper and electronic documents as sources of information about the mechanism of unlawful conduct by professional participants in proceedings during the investigation of criminal offenses against justice. To meet this goal, a variety of general scientific, special legal, and

philosophical methods have been employed, which made sure there was a systematic approach to studying documents as carriers of evidence in the context of proceedings digitalisation. It has been substantiated that inspection of documents is derivative and objective in nature and is carried out within the framework of a uniform legal procedure for inspection stipulated by Art. 237 of the Criminal Procedure Code of Ukraine. The paper determines permissible sources of document origin that may be subjected to inspection: voluntary provision by participants in proceedings, temporary access to documents, and seizure during searches. The last one is the most common method of obtaining access to and seizing documents in cases of this category. A classification system for typical objects of inspection (procedural documents of the prosecution, documents relating to the exercise of the right to defence, materials and digital records of automated systems, restricted-access official documents, internal official correspondence, and other organizational and administrative materials) has been discussed. It has been generalized that documents can be either forged (containing signs of material or intellectual forgery) or formally authentic without external signs of falsification, but unlawful in terms of content or functional purpose within the mechanism of abuse. Emphasis is placed on particularities of inspecting electronic documents and computer data: the need to engage a specialist, record metadata and event logs, ensure consistency in digital information, and properly document results in line with procedural requirements. Research findings will be of practical use in refining tactical recommendations for document inspection and enhancing a proof procedure in criminal proceedings concerning crimes against justice committed by professional participants in proceedings.

Keywords: *justice; investigative (search) action; inspection; document; electronic document; investigative tactics.*

Фінансування

Це дослідження не отримало жодного спеціального гранту від фінансових установ у державному, комерційному або некомерційному секторах.

Відмова від відповідальності

Засновники не грали жодної ролі у розробленні дослідження, добиранні й аналізуванні даних, рішенні про публікацію або підготовку рукопису.

Учасники

Автори зробили свій внесок винятково в інтелектуальну дискусію, що є основою цього документа, дослідження судової практики, написання та редагування, і беруть на себе відповідальність за її зміст і тлумачення.

Декларація щодо конфлікту інтересів

Автори заявляють, що у них відсутній конфлікт інтересів.

References

Amelina, A. S., Serednia, A. I. (2021). Provedennia slidchoho ohliadu dokumentiv pry rozsliduvanni kryminalnykh pravoporushen u sferi hospodarskoi diialnosti [Conducting an investigative review of documents in the investigation of criminal offenses in the sphere of economic activity]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriia: Pravo*. Vyp. 67. DOI: 10.24144/2307-3322.2021.67.50 [in Ukrainian].

Avdeeva, G. (2025). Technological breakthrough in criminalistics and forensic examination: new horizons. *Archive of Criminology and Forensic Sciences*. Vol. 11. No. 1. DOI: 10.32353/acfs.11.2025.06.

Kovalenko, A. V. (2023). Orhanizatsiia i taktyka provedennia ohliadu komp'iuternykh danykh [Organization and tactics of computer data inspection]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriia «Iurydychni nauky»*. № 4. DOI: 10.32999/KSU2307-8049/2023-4-9 [in Ukrainian].

Kovalenko, A. V. (2024). *Kryminalistychne vchennia pro zbyrannia, doslidzhennia ta vykorystannia dokaziv u kryminalnomu provadzhenni*

[Criminalistic doctrine on the collection, examination, and use of evidence in criminal proceedings] : monohrafiia. Kyiv. URI: https://rep.dnuvs.ukr.education/handle/123456789/3916 [in Ukrainian].

Lysenko, V. V. (2023). Problemy praktyky vyluchennia orhanamy dosudovoho rozsliduvannia rechei i dokumentiv u sub'iektiv hospodariuvannia [Problems of the practice of seizure of things and documents from business entitiesby pre-trial investigation authorities]. *Visnyk Luhanskoho navchalno-naukovoho instytutu imeni E. O. Didorenka.* Vyp. 1 (101). DOI: 10.33766/2524-0323.101.269-287 [in Ukrainian].

Shcherbakovskyi, M., Sezonov, V. (2024). Collection and research on electronic documents using specific expertise. *Theory and Practice of Forensic Science and Criminalistics.* Is. 3 (36). DOI: 10.32353/khrife.3.2024.02.

Shepitko, V., Shepitko, M. (2021). Doktryna kryminalistyky ta sudovoi ekspertyzy: formuvannia, suchasnyi stan i rozvytok v Ukraini [Doctrine of criminalistics and forensic examination: formation, current state and development in Ukraine]. *Pravo Ukrainy*. № 8. DOI: 10.33498/louu2021-08-012 [in Ukrainian].

Shevchuk, V. M. (2022). Yevropeiskyi vektor rozvytku suchasnoi kryminalistyky [The European vector of modern criminalistics development]. *Adaptatsiia pravovoi systemy Ukrainy do prava Yevropeiskoho soiuzu: teoretychni ta praktychni aspekty* : mat-ly VI Vseukr. nauk.-prakt. konf. (Poltava, 29.09.2022). Poltava [in Ukrainian].

Smal, I. V. (2007). *Metodyka rozsliduvannia pidroblennia proiznykh kvytkiv* [Methodology for investigating forgery of travel tickets] : dys. ... kand. yuryd. nauk. Donetsk [in Ukrainian].

Stepaniuk, R. L., Husieva, V. O., Kikinchuk, V. V. ta in. (2023). *Kryminalistyka: kryminalistychna tekhnika* [Criminalistics: forensic technology] : navch. posib. Kharkiv. URI: https://dspace.univd.edu.ua/handle/123456789/16118 [in Ukrainian].

Stepaniuk, R. L., Perlin, S. I. (2022). Tsyfrova kryminalistyka y udoskonalennia systemy kryminalistychnoi tekhniky v Ukraini [Digital forensics and improvement of the forensic technology system in Ukraine]. *Visnyk Luhanskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav imeni E. O. Didorenka.* Vyp. 3 (99). DOI: 10.33766/2524-0323.99.283-284 [in Ukrainian].

Суп, Є., Зозуля, Є. (2026). Огляд документів, що відображають механізм протиправної діяльності професійних учасників судочинства. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Вип. 1 (42). С. 106—120. DOI: 10.32353/khrife.1.2026.08.